

Ivica Miškulin

(Hrvatsko katoličko sveučilište, Zagreb)

ŽANUS I PLAVA KACIGA: NAFTNA POLJA ZAPADNOG SRIJEMA I MIROVNE OPERACIJE UJEDINJENIH NARODA 1992.-1998.

UDK 355.357(497.5)“1992/1998“

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 11. 1. 2017.

U radu autor na temelju izvornog arhivskog gradiva, onodobne periodike i relevantne literature analizira događanja oko naftnih polja zapadnog Srijema (s posebnim naglaskom na onom u Đeletovcima), a u kontekstu provedbe triju mirovnih operacija Ujedinjenih naroda u Hrvatskoj (UNPROFOR, UNCRO i UNTAES). Imajući na umu presudnu stratešku važnost naftnih polja zapadnog Srijema, autor zaključuje da su mirovne snage, čak i unutar ograničenja tradicionalnih operacija za čuvanje mira (UNPROFOR i UNCRO), propustile aktivnim nastupom spriječiti krađu nafte, čime su ohrabrile krajinske Srbe u politici opstrukcije mirovnih operacija. Do aktivnije uloge mirovnih snaga je, iako u promijenjenim okolnostima, ipak došlo početkom operacije UNTAES, što je bio trenutak u kojem je zacrtan kasniji uspjeh mirne reintegracije hrvatskog Podunavlja.

Ključne riječi: Domovinski rat, naftna polja zapadnog Srijema, Đeletovci, UNPROFOR, UNCRO, UNTAES

„Pripadnici UNPROFOR-a na kontrolnim točkama mogu samo izbrojiti koliko je goriva i nafte prebačeno na drugu stranu i o tome izvijestiti štab u Zagrebu.“

Yuri Sosedov, zapovjednik Sektora Istok, ožujak 1993.

„[Jacques Paul] Klein nas je napola u šali upitao jesmo li donijeli novac da se dogovorimo o

Đeletovcima. Dobacio sam: 'Recite cijenu. Koliko stoji teritorij koji je sada pod vašom kontrolom?'."

Ivica Vrkić, voditelj Ureda privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, svibanj 1996.

Uvod

Početak jeseni 1991. Đeletovci su ostali jedinim mjestom pod nadzorom hrvatskih vlasti s desne strane Bosuta. Do tada su JNA i krajinski Srbi okupirali sva okolna mjesta, poput Ilače i Tovarnika. Suočeni s izvjesnim okruženjem, posljednjih dvadesetak pripadnika hrvatskih snaga napustili su Đeletovce 1. listopada 1991., a nakon što je to prije njih učinilo civilno stanovništvo.¹ Okupacijom tog područja krajinski Srbi došli su u posjed i 74 naftno-plinske bušotine smještene između Ilače, Komletinaca, Lovasa, Nijemaca, Orolika, Srijemskih Laza, Šidskih Banovaca i Tovarnika. Spomenute bušotine bile su u vlasništvu središnje hrvatske naftne kompanije („INA – Industrija nafte d. d."), i organizirane u naftna polja Đeletovci, Privlaka (Srijemske Laze) i Ilača: prva dva smještena su odmah uz rijeku Bosut, dok je posljednje nekoliko kilometara udaljeno od nje. Ne uzimajući u obzir samu naftu i plin, vrijednost objekata i instalacija iznosila je oko 150 milijuna američkih dolara.² Rat je privremeno prekinuo rastuću proizvodnju: tijekom 1990. polja su dnevno davala 779 kubičnih metara nafte, što je na razini cijele godine iznosilo 226.131 tonu.³ Nigdje drugdje na okupiranim područjima Hrvatske krajinski Srbi nisu zagospodarili tako vrijednim gospodarskim potencijalom.

U međuvremenu, naftna polja su početkom 1992. ušla u sastav područja pod zaštitom mirovnih snaga Ujedinjenih naroda (UN), nazvanog Sektor Istok, a koje je obuhvaćalo dijelove istočne Slavonije, Baranju i zapadni Srijem. To je značilo da se nad njima uvodi stanje međunarodnog suvereniteta praćenog provedbom mirovnih operacija UN-a (najprije, od veljače 1992. operacije UNPROFOR, a potom od ožujka 1995. operacije UNCRO). Obje operacije ulazile su u red klasičnih operacija za čuvanje mira koje nisu predviđale aktivnu ulogu nametanja (praćenog primjenom sile u provedbi mandata) pa su počivale na nenasilnim načelima i metodama, poput autoriteta UN-a, suglasnosti sukobljenih strana, političkoj nepristranosti, vojnoj neutralnosti i

¹ „Malo, ali ponosno selo“, *Vinkovački list*, Vinkovci, 1. listopada 1991.

² Vlada Republike Hrvatske (VRH), Zagreb, INA – Industrija nafte d.d. / Služba zaštitnih poslova, Br. 362a/95, Predmet: Naftna polja INE u istočnoj Slavoniji od 23. siječnja 1996.

³ Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata (HMDCDR), Zagreb, Republika Srpska Krajina (RSK), Naftna industrija Krajine (NIK) Mirkovci, Miloš Nikolić: Izveštaj od 11. aprila 1994.

na samoobranu ograničenu uporabu sile.⁴ U promijenjenim političkim okolnostima početkom 1996. na istom području utemeljena je nova mirovna operacija nazvana UNTAES. Odražavajući drugačiju narav mirovnog posredovanja UN-a, u prvom redu suglasnost Zagreba i Beograda na provedbu mirne reintegracije, podršku SAD-a i mogućnost uporabe oružane sile, nekadašnji Sektor Istok promijenio je status. Sada je njime upravljala Prijelazna uprava UN-a, a unutar zadanog vremenskog okvira od dvije godine.⁵ Dakle, u svega nekoliko godina istočna Hrvatska imala je priliku iskusiti dva različita koncepta mirovnog posredovanja u režiji UN-a: operacije UNPROFOR i UNCRO, temeljene na planu očuvanja primirja, odnosno „zamrzavanju“ sukoba, a kako bi se uspostavio pregovarački proces koji je trebao dovesti do trajnog mira, i operaciju UNTAES, temeljenu na provedbi ranije usuglašenog mirovnog sporazuma.

U oba navedena slučaja mirovne snage UN-a imale su zadaću stabilizacije stanja na području koje im je povjereno, u prvom redu u sigurnosnom, gospodarskom i humanitarnom smislu. To je podrazumijevalo i očuvanje zatečenih gospodarskih potencijala poput naftnih polja zapadnog Srijema. Ako bi, primjerice, Zagreb u naporima mirovnih snaga prepoznao odlučnost u provedbi mandatnih zadaća (poput zaštite naftnih polja), onda bi zasigurno bio manje sklon vojnom načinu reintegracije. Time bi mogućnost uspjeha mirovne operacije bila veća. Događanja oko naftnih polja zapadnog Srijema pružaju dobar uvid u osobitosti provedbe mirovnih operacija UN-a u Hrvatskoj 1992.-1998., a posebno u razloge zašto su, u konačnici, prve dvije neslavno završile, a posljednja uspjela.

Vrijeme krađe: UNPROFOR i UNCRO 1992.-1995.

Vijeće sigurnosti uvidjelo je potencijalno presudnu važnost Sektora Istok za ishod cjelokupne mirovne operacije UNPROFOR. Kako se radilo o graničnom području Hrvatske sa Srbijom, očito se pretpostavljalo da će priželjkivani uspjeh u hrvatskom Podunavlju pokazati Zagrebu i Beogradu sve koristi dosljednog pridržavanja preuzetih obveza. Prema navodu glavnog zapovjednika UNPROFOR-a, indijskog generala Satisha Nambiara, iz travnja 1992., objema stranama pružala se „jedinstvena prilika da [na primjeru Sektora Istok] pokažu odlučnost u postizanju mirnog rješenja trenutne krize“.⁶ Dosljedno

⁴ *United Nations Protection Force* – UNPROFOR ili Zaštitne snage UN-a utemeljene su Rezolucijom Vijeća sigurnosti 743 od 21. veljače 1992. *United Nations Confidence Restoration Operation* – UNCRO ili Operacija Ujedinjenih naroda za obnovu povjerenja (u Hrvatskoj) utemeljena je Rezolucijom Vijeća sigurnosti 981 od 31. ožujka 1995.

⁵ *United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium* – UNTAES utemeljen je Rezolucijom Vijeća sigurnosti 1043 od 15. siječnja 1996.

⁶ VRH, Ured Vlade Republike Hrvatske za odnose s UNPROFOR-om i Promatračkom misijom Europske zajednice (UUNPFMEZ), UNPROFOR / Headquarters Sarajevo, Letter, 30 April

toj ocjeni, UN je provedbu mandatnih zadaća na tom području zamislio kao model koji će se potom primijeniti i drugdje. Nakon razmještaja mirovnih snaga (iz Belgije, Luksemburga i Rusije), uslijedit će demonstracija UN-ove odlučnosti u etapnoj varijanti: razdvajanje sukobljenih strana, razoružavanje i demobilizacija paravojnih postrojbi te povratak prognanika i izbjeglica.⁷ Ali, potvrđujući pravilo da neumjerena očekivanja često završe gorkim razočaranjem, u vrlo kratkom vremenu pokazalo se da je nesigurno primirje jedini stvarni učinak kojim se mirovna operacija mogla pohvaliti. Naime, već sredinom srpnja 1992., ili manje od dva mjeseca nakon što je UNPROFOR preuzeo odgovornost za sektor, krajinski Srbi su pokazali kako se na prvi pogled može udovoljiti zahtjevima mirovne operacije, a istovremeno je dovesti u stanje blokade: pripadnici Posebne jedinice milicije (PJM), paravojne jedinice ustrojene upravo da se „zaobiđe“ obveza demilitarizacije, bili su naoružani nedopuštenim dugim pješačkim i drugim naoružanjem, a dosta topničkih i sličnih sredstava bilo je, umjesto u zajedničkim skladištima pod nadzorom mirovnih snaga, skriveno u zemunicama i sličnim tajnim skloništima.⁸ Pored toga su krajinski Srbi nastavili politiku progona nesrpskog stanovništva, istovremeno sprječavajući povratak prognanika i izbjeglica. Politika opstrukcije krajinskih Srba uzrokovala je protumjere Zagreba pa su, primjerice, početkom kolovoza 1992., hrvatske snage odgađale izvlačenje topničkog naoružanja od linije razdvajanja, a dolazilo je i do upada diverzantskih skupina na područje sektora.⁹ Samonametnuta paraliza UNPROFOR-a, uzrokovana ponajprije ograničenom uporabom sile (i tipičnom za klasične operacije čuvanja mira), tako je uspostavila obrazac koji se neće mijenjati u idućim godinama: krajinski Srbi odbacili su sve aspekte mirovne operacije koji su ih mogli oslabiti, što je dovelo do rasta razumljivog nezadovoljstva na hrvatskoj strani, dok su mirovne snage, u konačnici neuspješno, računale da će pregovori i autoritet UN-a ipak nekako uvjeriti sukobljene strane u nužnost mirnog rješenja.

Drugim riječima, u slučajevima kada se radilo o nekoj pojavi od strateškog interesa za krajinske Srbe, od razoružanja pa do nadzora granice sa Srbijom, oni su u pravilu blokirali proaktivan nastup mirovnih snaga. Kontrola nad naftnim poljima zapadnog Srijema ulazila je u red takvih pojavnosti jer

1992.

⁷ Miljenko Manjkas, „Kraj velikosrpskih iluzija“, *Glasnik. Hrvatski politički tjednik*, Zagreb, 18. svibnja 1992.

⁸ VRH, UUNFPMEZ, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske (MORH), Zapovjedništvo operativne zone Osijek (ZOZO), Kl. 035-01/92-01/05, Ur. br. 1076-34-92-01, Vanredno izvješće od 16. srpnja 1992.

⁹ VRH, UUNFPMEZ, MORH, ZOZO, Izvještaj od 14. kolovoza 1992; HMDCDR, RSK / Ministarstvo unutrašnjih poslova (MUP), Br. 08/4-10-72-49, Izvještaj o ubacivanju DTG RH [diverzantsko-terorističkih grupa Republike Hrvatske] na teritoriju Republike Srpske Krajine od 26. avgusta 1992.

je omogućavala krajinskim Srbima barem djelomično zadovoljenje rastućih potreba za naftom i naftnim prerađevinama, a posebno u svjetlu sve većih poteškoća koje su Srbiji donosile gospodarske sankcije. Naftna polja ušla su u drugoj polovici svibnja 1992. u sastav javnog poduzeća „Naftna industrija Krajine“ (NIK), sa sjedištem u Mirkovcima. Poduzeće je bilo od posebnog značenja i stoga pod izravnom kontrolom Vlade Republike Srpske Krajine (RSK).¹⁰ Prema podacima samih krajinskih Srba, proizvodnja sirove nafte u Đeletovcima (a vjerojatno i na nekim bušotinama drugih naftnih polja) ponovno je pokrenuta 16. lipnja 1992., da bi već idućeg dana prve količine bile otpremljene na preradu u rafineriju „Naftne industrije Srbije“ (NIS) u Pančevu. Sirova nafta se u Pančevo otpremala cisternama, pri čemu je dolazilo do konstantnog rasta otpremljene količine: od prosječno 124 tone u lipnju 1992. do 224 tone u studenom iste godine. Do kraja godine u Pančevo je otpremljeno gotovo 30 tisuća tona sirove nafte, a po cijeni od 4430 dinara po toni. U pravilu, više od polovice svih naftnih derivata (motorni benzini, dizel goriva i mazut) završavalo je kod kupaca u sektoru. Samo su poteškoće tehničke naravi priječile krajinske Srbe da povećaju proizvodnju sirove nafte: po izvlačenju iz bušotina nafta se privremeno skladištila u pet priručnih rezervoara kapaciteta 500 kubičnih metara i jedan kapaciteta 5000 kubičnih metara. Stoga je NIK ugovorio izradu još jednog rezervoara kapaciteta 5000 kubičnih metara.¹¹

Kontrola nad naftnim poljima u sektoru predstavljala je važan izvor sredstava i utjecaja pa nije čudo da je ubrzo uzrokovala trzavice i svađe u redovima krajinskih Srba. Na jednoj razini, strukture krajinskih Srba iz sektora nastojale su umanjiti utjecaj središnjih vlasti. Tako je Izvršni savjet općine Vukovar u drugoj polovici srpnja 1992. zatražio da se unutar NIK-a osnuje poduzeće „Krajina – petrol“ Vukovar, koje se trebalo baviti trgovinom te skladištenjem naftnih derivata i plina na području općina Dalj, Mirkovci, Vukovar i Tenja.¹² Nije mi poznat ishod ovog zahtjeva, ali on upućuje na zaključak da krajinski Srbi iz sektora nisu bili previše zadovoljni manjinskim statusom u upravnom odboru NIK-a.¹³ Druga razina sukoba oko nadzora nad naftom bila je na lokal-

¹⁰ Nikica Barić, *Srpska pobuna u Hrvatskoj 1990 – 1995*. (Zagreb, 2005), 412.

¹¹ HMDCDR, RSK/Vlada, Komisija za kontrolu poslovanja Naftne industrije Krajine, Izvještaj o izvršenoj kontroli poslovanja „NIK“-a, decembar 1992.

¹² *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj – prosinac 1992)*, knjiga 6, ur. Mate Rupić (Zagreb – Slavonski Brod, 2009), Dokument br. 20, Prijedlog Izvršnog savjeta općine Vukovar Vladi RSK za osnivanje poduzeća „Krajina – petrol“ za istraživanje, preradu i promet nafte i prirodnog plina od 22. srpnja 1992., 57.

¹³ *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1992)*, knjiga 4, ur. Mate Rupić (Zagreb – Slavonski Brod, 2008), Dokument br. 109, Zapisnik 17. sjednice Vlade Republike Srpske Krajine od 2. lipnja 1992., 319.

noj razini. Čelnici općine Mirkovci, područja na kojem se nalazio najveći broj bušotina (Đeletovci) i odakle se dobivala najveća količina nafte, razumljivo su nastojali ostvariti što veći utjecaj nad crpljenjem nafte i distribucijom naftnih derivata, odnosno novcem koji je od toga dolazio. Prema dojmu suradnika hrvatskih tajnih službi s okupiranih područja, predsjednik općine Dušan Egić otvoreno je govorio o materijalnim i financijskim prednostima koje mu je donosila proizvodnja nafte, što je dovelo do zahlađenja s vlastima u općini Vukovar.¹⁴ Sve veće količine naftnih derivata i novca u opticaju privlačile su pozornost paravojsnih skupina, koje su u međuvremenu postale važnim čimbenikom u RSK. Hrvatski mediji tvrdili su da je naftno polje u Đeletovcima odmah po pokretanju proizvodnje predano pripadnicima postrojbe kojoj je na čelu bio Željko Ražnatović Arkan. „Arkanovci“ su, navedeno je dalje, upravnu zgradu INA-e u Đeletovcima pretvorili u utvrdu.¹⁵

Proizvodnja sirove nafte i njezin odvoz na preradu u Srbiju predstavljali su otvorenu krađu prirodnih bogatstava Hrvatske, o kojoj se odmah nakon što su mirovne snage preuzele odgovornost za sektor počelo naveliko pisati u hrvatskim medijima. Sva naftna polja u zapadnom Srijemu (južni dio sektora) ulazila su u nadležnost ruske bojne UNPROFOR-a, što je Zagrebu ubrzo dalo priliku za postavljanje neugodnih pitanja. Zapovjednik sektora, ruski pukovnik Aleksandar Hromačenko, najprije je tijekom druge polovice lipnja i početka srpnja 1992. negirao tvrdnje civilnih vlasti iz Vinkovaca o krađi sirove nafte iz Đeletovaca, potom je naveo da je obišao naftno polje, ali nije „primijetio nikakvu aktivnost“, da bi onda dodao kako u vezi sa svime mora ipak konzultirati eksperte.¹⁶ Tek u trenutku kad je u jednoj bušotini izbio požar (što je, naravno, bila jasna potvrda da se na naftnom polju vrše radovi), UNPROFOR je počeo postupno priznavati da se vrši krađa. Na upit o požaru, Hromačenko je odgovorio da se zapalila jedna benzinska crpka; ali, kako njih na naftnom polju nije bilo, radilo se o još jednom pokušaju odugovlačenja. Na novi upit da omogući stručnjacima INA-e uvid u stvarno stanje, Hromačenko je odbio dati odgovor, dodajući samo da su mirovne snage ipak nemoćne spriječiti „radove“ na naftnom polju jer ih izvode „civilni“ u „plavim radničkim bluzama“. Kako se nije radilo o paravojsnim postrojbama naoružanim dugim naoružanjem, UNPROFOR nije imao potrebnih ovlasti da ih zaustavi.¹⁷ Velika je vjerojatnost da Hromačenkova objašnjenja treba smatrati nespretnim pokušajem da se prikrije vlastita nemoć u provedbi presudno važne mandatne

¹⁴ Zbirka Vladimira Šeksa (ZVŠ), Ministarstvo unutarnjih poslova (MUP), Služba za zaštitu ustavnog poretka (SZUP), Centar Osijek, Službena zabilješka od 26. studenog 1992.

¹⁵ Višnja Mišin, *Erdutska krivulja mira* (Zagreb, 1998), 138-139.

¹⁶ V. Mišin, „Na grad neće pasti više niti jedna granata!“, *Vinkovački list*, 10. srpnja 1992.

¹⁷ J. Karšaj, „UNPROFOR ne može spriječiti ‘izvođače radova’“, *Vinkovački list*, 14. kolovoza 1992.

zadaće demilitarizacije sektora. Treba imati na umu da se naftno polje Đeletovci nalazilo na desnoj strani Bosuta, odnosno na samoj liniji razdvajanja ili granici sektora: s obzirom na gospodarsku važnost naftnog polja, bilo je jasno da krajinski Srbi ne namjeravaju izvući svoje snage na udaljenost od pet kilometara od rijeke i time kontrolu nad njime prepustiti mirovnim snagama. Dobar dio „civila u plavim radničkim bluzama“ stoga su zasigurno bili pripadnici neke jedinice krajinskih Srba ili paravojnih skupina iz Srbije.

Ubrzo je Zagreb, analogno opstrukciji u demilitarizaciji, počeo i krađu nafte iz Đeletovaca i drugih polja rabiti u svrhu pritiska na UN.¹⁸ Možda je i pokoji topnički napad na položaje krajinskih Srba uz rijeku, poput onog iz druge polovice kolovoza 1992. kada je poginuo jedan pripadnik PJM-a, moguće gledati i kroz prizmu posrednog pritiska na mirovne snage.¹⁹ Ubrzo su hrvatske vlasti imale još konkretniji dokaz: fotografiju na kojoj se vidi plamen koji suklja iz jedne bušotine u Đeletovcima. „Plamen baklje“, napisano je u komentaru, „dokaz je početka proizvodnje naše nafte“.²⁰ Istog dana, 16. rujna 1992., predstavnici UNPROFOR-a prvi su put hrvatskoj strani potvrdili krađu: „cisterne ulaze i napuštaju teritorij pod kontrolom UNPROFOR-a i uredno se evidentiraju“, opisao je izjavu hrvatski časnik za vezu, „ali UNPROFOR nema pravo da kontrolira sadržaj cisterne“.²¹ Vjerojatno je pritisak Zagreba ipak uspio polučiti neki rezultat jer je sredinom rujna 1992. u Vinkovce stigao istražitelj John P. Thomas, a u ulozi posebnog izaslanika glavnog tajnika UN-a. Njegova zadaća bila je, kako je navedeno, „ukloniti sve dvojbe“, odnosno utvrditi jesu li tvrdnje hrvatskih vlasti istinite.²²

Thomas je u sektoru boravio u trećem tjednu rujna 1992. i njegov završni izvještaj gotovo da je „uklonio sve dvojbe“. Naime, Thomas je zaključio da je „gotovo sigurno da se nafta izvlači“ u poljima Đeletovci, Ilača i Privlaka (Srijemske Laze) te potom brodovima i cisternama transportira na preradu u Srbiju. Procijenio je da krajinski Srbi crpe oko 350 tona nafte po danu, što je Hrvatskoj nanosilo dnevnu štetu od oko 50.000 američkih dolara. Thomasove dvojbe, izražene riječju „gotovo“ odražavaju kvalitetu dokaza koje je uspio prikupiti: otkrio je „svježi trag“ na cesti od Đeletovaca do spremnika u Opatovcu (mjesto na lijevoj obali Dunava u kojem se nalazila pretovarna

¹⁸ VRH, UUNPFPMEZ, Prijedlog teza za razgovor Predsjednika Republike Hrvatske s gospodinom Marrackom Gouldingom od 28. kolovoza 1992.

¹⁹ HMDCDR, RSK / MUP / Komisija za saradnju sa UNPROFOR-om, Br. 08/4-10-72-47, Pismo od 25. avgusta 1992.

²⁰ ZVŠ [Anonimno]: Događanja na okupiranim Đeletovcima u slici od 19. travnja 1993., fotografija od 16. rujna 1992.

²¹ MORH, Ured za suradnju s UNPROFOROM / Odjel Sektor Istok (UUNPF/OSE), ZOZO, Kl. 035-01/92-01/05, Ur. br. 1076-34-92-61, Izvješće o radu od 16. rujna 1992.

²² „Uskoro istina o krađi nafte“, *Vinkovački list*, 18. rujna 1992.

luka) i dobio nekoliko izvještaja civilne policije UN-a, prema kojima je jedna patrola u srpnju uočila tri vozila novosadskih registarskih oznaka, a opremljena „nekom vrstom naprave za pumpanje“. Očito, krajinski Srbi učinili su sve ne bi li prikrili tragove krađe. Pored krađe, Thomasov izvještaj prozvao je postrojbe UNPROFOR-a za indikativno zanemarivanje dužnosti: u slučaju da se transport sirove nafte vrši kamionima-cisternama, naveo je, mirovne snage UN-a bi ga „bez problema“ trebale uočiti. Ipak, za razliku od civilne policije UN-a, pripadnici UNPROFOR-a nisu mu dostavili ni jedan izvještaj. Transport sirove nafte u Srbiju predstavljao je kršenje Rezolucije Vijeća sigurnosti 757, kojom su uvedene gospodarske sankcije Srbiji i Crnoj Gori.²³ Thomasov izvještaj ne samo da je u negativnom svjetlu govorio o profesionalnosti angažmana ruske bojne UNPROFOR-a, nego je dao naslutiti da su krajinski Srbi crpili veću količinu sirove nafte negoli je to, kako je ranije napomenuto, prikazivano u izvještajima djelatnika NIK-a. Vrijednost sirove nafte bila je takva da je očito izvjesna količina crpljena i mimo službene evidencije.

Neovisno o ponovnom izbijanju sukoba između Zagreba i Knina početkom 1993., praćenog pogoršanjem sigurnosne situacije na području RSK, otprema sirove nafte iz zapadnog Srijema na preradu u Srbiju nesmetano je nastavljena tijekom većeg dijela iste godine. U prvoj polovici godine cisternama i naftovodom u Srbiju je otpremljeno gotovo 60.000 tona sirove nafte, što je upućivalo na značajne pomake u povišenju proizvodnje u odnosu na drugu polovicu prethodne godine. Ponajviše jer su krajinski Srbi u tom razdoblju uspjeli gotovo udvostručiti broj eksploatiranih bušotina: u siječnju 1993. koristili su 17 proizvodnih bušotina, da bi u lipnju broj proizvodnih bušotina povećali na 32. Više od polovice bušotina nalazilo se na naftnom polju Đeletovci.²⁴ Do kraja godine u Srbiju je otpremljeno više od 120.000 tona sirove nafte, pri čemu je u prosincu bilo 36 proizvodnih bušotina.²⁵ Krajinski Srbi postigli bi i višu proizvodnju nafte da su uspjeli modernizirati postrojenja u Đeletovcima. Prve ozbiljnije analize učinjene početkom 1993. pokazale su dosta visoku razinu onečišćenosti tvarima poput soli i metala.²⁶ Ali, ponajveći problem bio je u previsokoj količini vode, koja je mogla uzrokovati koroziju cjevovoda, što je posebnu težinu dobilo od travnja 1993., kada su prve veće

²³ VRH, UUNPFPMEZ, Stalna misija Republike Hrvatske pri Ujedinjenim narodima New York (SMRHUN), Fax. Br. 450-066, Jan P. Thomas: Engineering Technical Report for United Nations Secretariat Project on Advising Oil Production and related matters for UNPROFOR in Zagreb, Croatia, October 1992.

²⁴ HMDCDR, RSK / NIK Mirkovci / Mjerno otpremna stanica (MOS) Đeletovci, Tehnički izveštaj za period I – VI mesec 1993. godine od 8. juna 1993.

²⁵ HMDCDR, RSK / Vlada / Komisija za kontrolu poslovanja u Javnom poduzeću „Naftna industrija Krajine“ Mirkovci, Izvještaj, maj 1994.

²⁶ HMDCDR, RSK / Naftna industrija Srbije (NIS) Pančevo / Radna jedinica Laboratorija, Predmet: Analiza sirove nafte Đeletovci od 5. februara 1993.

količine sirove nafte (gotovo devet tisuća tona) utisnute u dionicu Jadranskog naftovoda (JANAF) Mirkovci – Novi Sad (krajinski Srbi posebnim su cjevovodom spojili Đeletovce s dionicom JANAF-a). Prisutnost velike količine vode u naftovodu (do početka svibnja 1993. godine 624 kubna metra) nije se mogla do kraja riješiti interventnom mjerom poput izgradnje čistačkog mjesta u Mirkovcima jer se time nije rješavao problem nataložene vode koja je doticala iz dionice JANAF-a Bosanski Brod – Mirkovci.²⁷ Prema mišljenju stručnjaka iz Srbije, krajinski Srbi morali su modernizirati postrojenje.²⁸ Pored navedenog, do povremenog pada prosječne proizvodnje, u rasponu između 300 i 350 tona sirove nafte dnevno, pridonosili su i drugi tehnički problemi (poput manjka prostora, opreme i kemikalija), povremena začepjenja naftovoda, nestaišice električne energije i nestručno održavanje bušotina. U NIK-u Mirkovci krajem 1993. bilo je zaposleno 767 radnika.²⁹ Radilo se o zasigurno najprosperitetnijem privrednom subjektu u cijeloj RSK, koji je svoje poslovanje temeljio na proizvodnji, preradi i distribuciji presudno važne energetske sirovine za krajinske Srbe, ali i Srbiju.

Kontrola nad ovako lukrativnim poslom – takvog stupnja da je RSK u svibnju 1993. proglasila naftno polje Đeletovci „objektom od stratezijskog značaja za sveukupni privredni razvoj“³⁰ – gotovo u potpunosti je prešla u ruke krajinskih Srba u sektoru. Do rujna 1993. NIK je vodio bivši istražni sudac Okružnog suda u Osijeku Branko Miljević. Prema nekim izvorima, Miljević je nastojao poslovanje poduzeća dovesti „u red“, odnosno „popraviti i modernizirati naftovod“, držeći da bi se iz naftnih polja moglo crpsti i do 800 tona sirove nafte.³¹ Miljević je tek donekle uspio u naumu, ali parcijalni uspjeh u modernizaciji zasigurno nije bio ključni razlog njegova odlaska. Miljevića je na mjestu generalnog direktora naslijedio Gojko Kovačević. Njegov uspon vjerojatno treba promatrati u svjetlu napora koje je činio tadašnji predsjednik RSK i najjači čelnik krajinskih Srba u sektoru, Goran Hadžić,

²⁷ HMDCDR, RSK / NIS Pančevo, Br. 168/93, Predmet: Bezbednost naftovoda Mirkovci – Novi Sad od 6. maja 1993.

²⁸ HMDCDR, RSK / NIS Pančevo, Predmet: Uklanjanje vode iz nafte Zapadni Srem od 18. maja 1993.

²⁹ HMDCDR, RSK / NIK Mirkovci, Br. 42/1994, Predmet: Izveštaj o radu sektora za ekonomsko – finansijske poslove u 1993. godini od 19. januara 1994.; HMDCDR, RSK / NIK Mirkovci, Izveštaj o poslovanju NIK-a u 1993. godini od 10. februara 1994.

³⁰ *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (siječanj – lipanj 1993)*, knjiga 8, ur. Mate Rupić i Slaven Ružić (Zagreb – Slavonski Brod, 2010), Dokument br. 234, Prijedlog Glavnog štaba SVK predsjedniku RSK o potrebi stavljanja nalazišta nafte „Đeletovci“, kao objekta od strateškog značaja za privredni razvoj RSK, pod nadležnost SVK od 9. svibnja 1993., 425-426.

³¹ ZVŠ, MUP/SZUP, Ur. br. 511-20-01-93/44-231/1, Predmet: Tzv. Naftna industrija Krajine (NIK) od 9. ožujka 1993.

da u potpunosti ovlada situacijom. Iako dostupna dokumentacija dopušta tek pretpostavke, čini se izglednim da je Hadžić najprije prekinuo Egićevu samovolju u Mirkovcima (postoji visoki stupanj vjerojatnosti da je Egić počinio oveće financijske zloporabe, što je naštetilo interesima nekih srbijanskih struktura), a nakon toga omanjim prevratom nametnuo lokalno rukovodstvo (posebnu radnu grupu Izvršnog savjeta Općine Mirkovci predvođenu Kovačevićem) poduzeću.³² Hadžić je u idućih mjesec dana uspio nametnuti da novo rukovodstvo određuje način raspodjele naftnih derivata iz Pančeva.³³ Naravno, borba za kontrolu nad distribucijom naftnih derivata bila je primarni motiv navedenih sukobljavanja, pri čemu su krajinski Srbi iz sektora smatrali da prvi interes mora biti zadovoljenje njihovih vojnih i gospodarskih potreba, dok se središnja vlast (Vlada RSK) trebala podrediti takvom pravilu. Prema riječima stanovitog Petra Mamule, direktora „dela preduzeća NIK Beli Manastir“, s kraja rujna 1993.:

„[Trebalo bi] da bude skupština u Baranji, i da se reši šta je sa tom naftom. Napominje da Vlada RSK mora shvatiti da je ovo [NIK] državna firma [sic!] i da se mora prestati mešati.“³⁴

Početkom studenog 1993. Kovačević je za tv-program u Belom Manastiru izjavio da će se proizvodnja sirove nafte u zapadnom Srijemu povećati.³⁵ Radilo se o izjavi koja je dojmljivo svjedočila o snažnoj samouvjerenosti krajinskih Srba, a time i o nastavku politike nemoći UNPROFOR-a. Mirovne snage bile su u nezahvalnoj ulozi običnog registratora krađe. „Područje je pod potpunom kontrolom lokalnih [krajinskih] vlasti“, izjavio je zapovjednik sektora Yuri Sosedov još krajem ožujka 1993., a njegove postrojbe, naveo je

³² Usp. ZVŠ, MUP/SZUP, Ur. br. 511-20-01-93/44-234/1, Predmet: Politička previranja u tzv. opštini Mirkovci od 10. ožujka 1993; *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj – prosinac 1993)*, knjiga 10, ur. Mate Rupić i Slaven Ružić (Zagreb – Slavonski Brod, 2011), Dokument br. 75, Informacija Ministarstva energetike i rudarstva RSK o problemima u funkcioniranju tvrtke „Naftna industrija Krajine“ s prijedlogom mjera za njihovo rješavanje od 21. rujna 1993., 180-181.

³³ HMDCDR, RSK / Kabinet Predsednika Republike, Br. 03-4-248/93, Naredba od 1. oktobra 1993; *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti vojne provenijencije Republike Srpske Krajine (srpanj – prosinac 1993)*, knjiga 9, ur. Mate Rupić i Josipa Maras Kraljević (Zagreb, 2010), Dokument br. 20, Izvješće Komande 11. Korpusa SVK [Srpske vojske Krajine] načelnicima sigurnosti GŠ [Glavnog štaba] SVK i 1. armije VJ [Vojske Jugoslavije] o nesuradnji RSK s UNPROFOR-om, razaranju katoličke crkve u Iloku, te blokadi upravne zgrade NIK-a i naftovoda Đeletovci – Pančevo od strane 1. pb [pješađijskog bataljuna] 45. pbr [pješađijske brigade] 11. K [Korpusa] SVK i SM [stanice milicije] Mirkovci uz podršku drugih bataljuna 11. K i građana s vukovarskog područja od 8. srpnja 1993., 35-36.

³⁴ HMDCDR, RSK / NIK Mirkovci, Zapisnik sa zajedničkog sastanka od 28. oktobra 1993.

³⁵ „Još veća krađa nafte u Đeletovcima“, *Večernji list* (Zagreb), 2. studenog 1993.

dalje, „mogu samo izbrojati koliko je nafte prebačeno i o tome izvijestiti“.³⁶ Drugim riječima, kršenje gospodarskih sankcija uvedenih Srbiji i dalje se vršilo nekažnjeno. Zagreb je i dalje upućivao prosvjede, kako zapovjednicima UNPROFOR-a, tako i gotovo svakom predstavniku međunarodne zajednice s kojim su hrvatski diplomati dolazili u dodir. Primjerice, početkom svibnja 1993., kada su doznali za izgradnju novog spremnika, ali i za početak transporta naftovodom, potpredsjednik hrvatske vlade Vladimir Šeks je zbog toga prosvjedovao glavnom zapovjedniku mirovnih snaga.³⁷ Čak je i prvom tajniku njemačke misije pri UN-u u New Yorku stavljeno do znanja da bi naftna polja trebalo staviti pod nadzor mirovnih snaga.³⁸ Zapravo, imajući u vidu stratešku važnost naftnih polja i kontekst ponovnog izbijanja sukoba, na tom području razmještene su jače snage krajinskih Srba. Prema hrvatskim izvorima, u travnju 1993. naftno polje Đeletovci osiguravala je tenkovska četa, a uz rijeku Bosut razmješteni su srpski vojnici.³⁹ Niti međusobni napadi lakšim naoružanjem hrvatskih i krajinskih snaga nisu bili rijetkost.⁴⁰ U prosincu 1993. naftno polje Đeletovci osiguravali su Škorpioni, jedinica jačine 150 ljudi koja je vjerojatno pripadala srbijanskom Ministarstvu unutrašnjih poslova (MUP), a pod komandom majora Slobodana Medića Boce. Jedinica je, kako je definiraju izvori krajinskih Srba, u biti bila „privatna vojska“, što sugerira da je bila pod izravnim nadzorom nekog čelnika srbijanskog MUP-a.⁴¹

Nova etapa mirovne operacije UNPROFOR, praćena provedbom *Zagrebačkog sporazuma* iz ožujka 1994., odnosno odredbom o uspostavi zone razdvajanja, nije donijela promjene u statusu naftnih polja zapadnog Srijema. Iako je sporazum predviđao demilitarizaciju zone razdvajanja i nadzor mirov-

³⁶ B. Stipić, „UNPROFOR nemoćan pred četnicima“, *Večernji list*, 24. ožujka 1993.

³⁷ VRH, Državna komisija za UNPROFOR, Kl. 004-01/93-01/01, Ur. br. 5030118-93-7, Pismo od 5. svibnja 1993.

³⁸ Ministarstvo vanjskih poslova, Zagreb, Uprava za multilateralu, SMRHUN, Br. 04-09/93, Bilješka o razgovoru s Borisom Rugeom, prvim tajnikom u Misiji Njemačke od 2. rujna 1993.

³⁹ ZVŠ, Republika Hrvatska / MUP / SZUP, Ur. br. 511-20-01-93/44-476/1, Predmet: Vojnosigurnosna situacija na PZT [privremeno zaposjednutom teritoriju] [sic!] sektora „Istok“ od 7. travnja 1993.

⁴⁰ *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, knjiga 9, Dokument br. 256, Izvješće Organa bezbednosti Komande 11. korpusa Organu bezbednosti GŠ SVK o napadu HV-a na Đeletovce i odluci Velike narodne skupštine Oblasti istočna Slavonija, Baranja i zapadni Srijem da, usprkos odluci Vlade RSK, ne dozvoli Međunarodnoj komisiji za ispitivanje ratnih zločina na prostoru bivše SFRJ iskapanje masovne grobnice „Ovčara“ kod Vukovara sve dok se konačno ne razriješe odnosi između Republike Hrvatske i RSK od 23. listopada 1993., 369-370.

⁴¹ *Republika Hrvatska i Domovinski rat*, knjiga 9, Dokument br. 338, Dnevno izvješće Odeljenja bezbednosti GŠ SVK o aktivnostima HV-a i UNPROFOR-a na području RSK, o stanju u pojedinim postrojbama SVK, te švercu s pripadnicima HVO-a od 25. prosinca 1993., 489-491; Jovanka Simić, „Shvatam to kao osvetu“, *Novosti* (Beograd), 9. juna 2005.

nih snaga na gotovo cjelokupnom području Đeletovaca, krajinski Srbi očekivano nisu tome namjeravali udovoljiti. Primjerice, uskratili su UNPROFOR-u pravo pristupa i mjestu i naftnom polju, a u obližnjoj šumi Bradarica smjestili su teško naoružanje. Hrvatskoj strani ove informacije prenijeli su vojni promatrači mirovnih snaga.⁴² Naftno polje Đeletovci i dalje je osiguravala jedinica majora Medića, koja je k tome bila zadužena i za „kontrolu granice“.⁴³

Novi prosvjedi s hrvatske strane tijekom 1994. opet nisu uspjeli potaknuti Vijeće sigurnosti na promjenu mandata mirovnih snaga. U ljeto su prognanici u Vinkovcima, u sklopu šire akcije blokade mirovnih snaga, tražili da UNPROFOR prekine daljnju eksploataciju sirove nafte, odnosno da zaustavi evidentno kršenje gospodarskih sankcija.⁴⁴ Nije to uspjelo ni supredsjedatelju Mirovne konferencije o bivšoj Jugoslaviji, engleskom diplomatu Davidu Owenu. Kada je u drugoj polovici srpnja 1994. i on ocijenio da samo politika jačeg pritiska na Srbiju može dovesti do mirnog rješenja sukoba, onda je jedan dio njegovog plana predviđao da se UNPROFOR ovlasti za korištenje oružane sile u svrhu nametanja:

„Kad je riječ o sankcijama, srpsko crpljenje nafte iz bušotina u području Đeletovaca u UNPA sektoru Istok sljedeći je temeljni problem s kojim bi se valjalo pozabaviti. UNPROFOR u UNPA sektoru Istok drži da se nafta trenutno crpi iz 12 bušotina u području od 5 – 10 kilometara. Procjenjuje je se da se dnevno proizvede između 300 i 400 tona nafte. Nemoguće je dobiti točne informacije, jer Srbi ne dopuštaju nikakav pristup tom području. Nafta protječe naftovodom ispod Dunava (koji je postojao prije početka rata) do Srbije, gdje se prerađuje, u Novom Sadu ili u Pančevu, u neposrednoj blizini Beograda. Rafinirani proizvodi prevoze se cestovnim prometnicama. Srbija naplaćuje preradbu nafte, a zauzvrat dobiva hranu. [...] Ne možemo biti sigurni da određena količina nafte ne bi prelazila granicu čak kad bi je Milošević i zatvorio.

⁴² ZVŠ, Republika Hrvatska / Ministarstvo pravosuđa / Kabinet zamjenika ministra, Informacija od 16. lipnja 1994; ZVŠ, Republika Hrvatska / Ministarstvo pravosuđa / Kabinet zamjenika ministra, Predložak za pismo od 21. lipnja 1994.

⁴³ HMDCDR, RSK / MUP / Sekretarijat unutrašnjih poslova Vukovar / Stanica milicije Tovarnik, Bezbedonosna procena II sektora od 1. juna 1994; *Republika Hrvatska i Domovinski rat 1990.-1995. Dokumenti institucija pobunjenih Srba u Republici Hrvatskoj (srpanj – prosinac 1994)*, knjiga 14, ur. Ana Holjevac Tuković i Slaven Ružić (Zagreb – Slavonski Brod, 2013), Dokument br. 73, Izvješće sa sastanka policijskog i vojnog vodstva SO [Srpske oblasti] Slavonije, Baranje i Zapadnog Srijema na kojem se, kao posljedica neugodnosti što ih je predsjednik RSK Milan Martić doživio za posjeta Vukovaru 4. listopada 1994., raspravljalo o aktualnoj sigurnosnoj situaciji na tom području od 7. listopada 1994., 188-189.

⁴⁴ ZVŠ, Republika Hrvatska / Zajednica prognanika Hrvatske / Zajednica prognanika Županije Vukovarsko-srijemske, Prosvjedi prognanika Županije Vukovarsko-srijemske protiv neučinkovitosti UNPROFOR-a od 27. srpnja 1994.

Postoje čvrsti razlozi za usvajanje rezolucije Vijeća sigurnosti kojom bi se zahtijevalo da se nafta prestane crpiti u području Đeletovaca, a UNPROFOR-u bi se dala sva potrebna ovlaštenja pod Poglavljem VII [Povelje UN-a] da spriječi protok nafte naftovodom.⁴⁵

Owen je dobro uvidio važnost sirove nafte iz Đeletovaca za Srbiju. Zasi-gurno bi i veće količine bile otpremljene u Novi Sad i Pančevo da neriješeni tehnički problemi s kojima su se ranije suočili nisu tijekom 1994. doveli do pada proizvodnje. Naime, do kraja travnja 1994. proizvodnja je bila u stalnom padu: primjerice, u siječnju je bilo aktivno svega 28 bušotina, ponajviše jer cjelokupno naftno polje Ilača nije radilo zbog problema s dopremom elek-trične energije. Već u proljeće 1994. bilo je jasno da se planirana godišnja proizvodnja neće postići.⁴⁶ Može se pretpostaviti da je proizvodnja nafte u nešto smanjenom opsegu nastavljena i dalje. Za sada ostaje nepoznato u kojoj su mjeri krajinski Srbi uspjeli ukloniti tehničke nedostatke jer im je novi zapo-vjednik sektora Aleksandr Perelyakin godinu kasnije dopustio dovoz „opreme za eksploataciju nafte“.⁴⁷ Prema podatcima promatrača Europske zajednice na kraju 1995., odnosno po isteku nove operacije za čuvanje mira (UNCRO), krajinski Srbi dnevno su proizvodili oko 700 tona sirove nafte i 50.000 kubič-nih metara plina. Ali, nakon prerade u Srbiji, sada se samo četvrtina naftnih derivata vraćala na područje nekadašnjeg sektora.⁴⁸ Prema podatcima INA-e, u razdoblju od lipnja 1992. do prosinca 1995. vrijednost opljačkane nafte bila je između 80 i 100 milijuna američkih dolara.⁴⁹

Vrijeme kupovine: UNTAES 1996.

Tek usporedbom dokumenata na temelju kojih su uspostavljene mirov-ne operacije UNPROFOR i UNTAES (Prijedlog mirovne operacije UN-a u Jugoslaviji ili Vanceov plan iz prosinca 1991. i Temeljni sporazum o istočnoj Slavoniji, Baranji i zapadnom Srijemu iz studenog 1995.) mogu se uvidjeti razlike koje su uvjetovale neuspjeh prve i uspjeh potonje. Iako je Vijeće si-gurnosti i u jednom i u drugom slučaju u hrvatskom Podunavlju uspostavilo stanje međunarodnog protektorata, što je podrazumijevalo daljnje djelovanje

⁴⁵ David Owen, *Balkanska odiseja* (Zagreb, 1998), 345.

⁴⁶ HMDCDR, RSK / Vlada / Komisija za kontrolu poslovanja u Javnom poduzeću „Naftna industrija Krajine“ Mirkovci, Izvještaj, maj 1994.

⁴⁷ VRH, UUNFPMEZ, Izvješće od 13. travnja 1995.

⁴⁸ VRH, European Community Monitoring Mission (ECMM) / Economics Section (ES), Special Report: Economic Aspects of Basic Agreement on Eastern Slavonia, Baranja and Western Srijem, No. 24, 11 December 1995.

⁴⁹ VRH, INA – Industrija nafte d.d. / Služba zaštitnih poslova, Br. 362a/95, Predmet: Naftna polja INE u istočnoj Slavoniji od 23. siječnja 1996.

organa vlasti krajinskih Srba, davši im time i status ograničenog suvereniteta, kada je riječ o UNTAES-u konačna pripadnost područja više nije bila sporna. Naprotiv, na mjestu „plavih kaciga“ sa zadaćom nadgledanja nesigurnog primirja, čija je snaga utjecaja u provedbi mandatnih zadaća završavala na prvom činu blokade krajinskih Srba, naći će se mirovne snage sa zadaćom provedbe niza aktivnosti (demilitarizacija, izbori, povratak prognanika i izbjeglica) čiji je krajnji cilj bilo uvođenje hrvatskog poretka i s ovlastima primjene oružane sile u slučaju otpora. Umjesto zaštićene zone UN-a, na istom području bit će primijenjen koncept prijelazne uprave UN-a, što je značilo da će mirovne snage nadgledati provedbu mirovnog sporazuma po čijem isteku će nastupiti stanje trajnog mira.⁵⁰ Naravno, dokument preciziran i u sadržaju i u rokovima provedbe počivao je na promijenjenim političkim okolnostima krajem 1995., odnosno vojnom porazu krajinskih i bosansko-hercegovačkih Srba. Kako se Srbija nije mogla suprotstaviti takvom ishodu, uz odluku Zagreba da na području hrvatskog Podunavlja ne primijeni oružanu silu, međunarodna zajednica dobila je jedinstvenu priliku kad su u pitanju sukobi na području bivše Jugoslavije. Ključ nije bio u doslovnoj primjeni oružane sile (nametanju), nego u kombinaciji odlučnosti da ju se, u slučaju opstrukcije, primijeni i politički ustupaka koji su traženi od Zagreba da bi se, barem u nekim slučajevima, doslovno kupilo povjerenje krajinskih Srba.

Naftna polja zapadnog Srijema, a posebno ono u Đeletovcima, stoga su za UNTAES i Zagreb predstavljali idealnu priliku za prvi ozbiljniji test istinske spremnosti Srbije i krajinskih Srba na mirnu reintegraciju. Može se zaključiti da je Srbija ubrzo nakon zaključenja Temeljnog sporazuma dala do znanja kako neće praviti previše problema reintegraciji: 8. prosinca 1995. u Beogradu je potpisan ugovor između INA-e i NIS-a kojim je dogovorena kupovina nafte i drugih derivata.⁵¹ INA je do ožujka 1996. Srbiji prodala 500.000 tona sirove nafte.⁵² Dostava sirove nafte iz Hrvatske pretpostavljala je osposobljavanje naftovoda kroz područje prijelazne uprave, ali i smanjenje ovisnosti Beograda o naftnim poljima zapadnog Srijema (jer je INA mogla zadovoljiti rastuće potrebe Srbije za naftom, a zauzvrat je Zagreb očekivao da prestane iskorištavati naftu iz Đeletovaca i drugih naftnih polja). Navedeno je zasigurno bilo i jedan od motiva hrvatskih vlasti jer je slabljenje veze između Srbije i

⁵⁰ Usp. „Vanceov plan“, u: *Ujedinjeni narodi. Rezolucije o Republici Hrvatskoj. UNPROFOR*, ur. Anđelko Milardović (Osijek, 1995), 69-76; *Basic Agreement On The Region of Eastern Slavonia, Baranja, And Western Sirmium, The United States and Croatia. A Documentary History 1992 – 1997* ([Zagreb, 1997]), 270-271.

⁵¹ *20 godina mirne reintegracije naftnih polja „Dip“*, ur. Zoran Bonjaj (Zagreb, 2016), Jugopetrol Beograd: Pismo od 9. decembra 1995., Izveštaj o vodenom telefonskom razgovoru sa predstavnikom JANAF-a od 14. prosinca 1995., 25-26, 31.

⁵² VRH, ECMM / ES, Special Report: Economic Aspects of Basic Agreement on Eastern Slavonia, Baranja and Western Srijem, No. 25, 14 December 1995.

krajinskih Srba bio jedan od preduvjeta reintegracije. Ali, postojali su i drugi. Zagrebu je trebao prodor u zatvoreno područje prijelazne uprave koji bi omogućio povratak hrvatskih vlasti, pri čemu bi napori UNTAES-a također dobili važan početni zamah. U tom smislu, zaista je bilo teško naći bolji primjer od naftnog polja Đeletovci. Ulazak hrvatskih vlasti trebao je lišiti krajinske Srbe najvrjednijeg gospodarskog potencijala, pozitivno bi djelovao na provedbu demilitarizacije jer je pretpostavljao razoružanje paravojnih skupina koje su nadzirale polje, motivirao bi UNTAES i imao ulogu primjera. „Ocijenili smo kako su nam Đeletovci najvažniji“, zapisao je u memoarima voditelj provedbenog tijela hrvatske vlade, Ureda za privremenu upravu za uspostavu hrvatske vlasti na području Istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema, Ivica Vrkić, „jer ulaskom u Đeletovce, pokrenuli bismo po načelu domina raspad sustava na okupiranom području“.⁵³

Ubrzo nakon uspostave prijelazne uprave Zagreb je počeo pojačavati pritisak na krajinske Srbe i UNTAES u vezi s naftnim poljem Đeletovci. Od kraja ožujka 1996. predstavnici hrvatskih vlasti počeli su uporno tražiti dopuštenje za ulazak stručnjaka INA-e u naftno polje, koji su trebali ostvariti uvid u stvarno stanje instalacija, prekid otpreme sirove nafte u Srbiju te nadzor UNTAES-a putem zauzimanja punktova priključka na naftovod, pretovarnu luku Opatovac i punilište autocisterni. To je nailazilo na predvidiv odgovor krajinskih Srba koji je bio usmjeren na kupovinu vremena. Primjerice, tražili su da NIK i dalje ima nadležnost nad naftnim poljem, ali i dionicom JANAF-a Mirkovci – Novi Sad, negirali su povezanost između Đeletovaca i naftovoda, odbijali su dostaviti podatke o zaposlenima i sl. Zagreb nije smio riskirati prekid razgovora pa je ponudio zaposlenje radnicima NIK-a (uz prosječnu mjesečnu plaću od 700 njemačkih maraka) i druge „privilegije koje idu uz radni odnos“, ali uz uvjet zatvaranja proizvodnje i čuvanja polja od uništenja. I ova ponuda je odbijena.⁵⁴ Nastup Zagreba bio je u skladu s politikom UNTAES-a i njegova voditelja, američkog generala Jacquesa Paula Kleina, a usmjeren u prvom redu k reintegraciji putem gospodarskih mjera. Klein je udobrovoljavao Beograd obećanjima o tolerantnom tretmanu krajinskih Srba pod hrvatskom vlašću, za što je obećavao dodatne ustupke hrvatske strane, a zauzvrat je Zagrebu nudio ulazak u Đeletovce praćen zaštitom naftnog polja i uklanjanje Medićevih Škorpiona. Istovremeno je pred javnošću oštro odbijao svaku mogućnost da Škorpioni unište naftno polje jer, kako je naveo na konferenciji za tisak od 27. ožujka 1996., „Predsjednik Srbije je dao svoju riječ“, dok je od Zagreba tražio ustupke: reintegracija bi išla brže, govorio je predstavnicima hrvatske vlade 2. travnja 1996., ako bi na području prijelazne uprave došlo do

⁵³ Ivica Vrkić, *Istočno od zapada. Politički putopisi hrvatskim istokom* (Zagreb, 1997), 39.

⁵⁴ *20 godina*, JANAF: Bilješka od 27. ožujka 1996., JANAF: Promemoria od 29. ožujka 1996., JANAF: Bilješka o aktivnostima na dan 29. 03. 96., 33-38.

„povećanja ponude jeftinog benzina“.⁵⁵ Zagreb je mogao doći do Đeletovaca ako krajinskim Srbima omogući kupnju različitih naftnih derivata, ali po netržišnim cijenama. Radna mjesta u INA-i nisu bila dovoljna.

Kleinov „trgovački“ pristup gotovo odmah je počeo donositi rezultate. Već 3. travnja 1996. predstavnici JANAF-a i INA-e održali su novi sastanak s krajinskim Srbima kod Nemetina. U atmosferi koja je bila „puno bolja“, kako je direktor JANAF-a Ante Čičin-Šain izvijestio hrvatsku vladu, krajinski Srbi pristali su da hrvatski stručnjaci, iako uz pratnju UNTAES-a, obave pregled dionice naftovoda, zajamčili su i „sigurnost“ te predložili da transport ranije kupljene nafte od INA-e krene „odmah“. U vezi s naftnim poljem Đeletovci ipak nisu bili tako pomirljivi: odbili su predati kontrolu, dodavši da su im potrebne „još neke konzultacije“. Čičin-Šain je bio iznenađen promjenom stava krajinskih Srba. Držao je da su one posljedice „vrlo oštih“ uputa iz Beograda, što je trebalo zahvaliti Kleinovom pritisku na Miloševića.⁵⁶ Istovremeno i u skladu s Kleinovom sugestijom, hrvatska strana je, pored ranije ponude o zadržavanju radnih mjesta i pripadajućih „privilegija“ za zaposlenike NIK-a, ponudila i „urednu opskrbu svim naftnim derivatima koje INA proizvodi“, „urednu opskrbu sa mineralnim gnojivima“ i početak plinifikacije vukovarskog područja.⁵⁷ Ponuda nije prihvaćena, ali bilo je jasno da se o njoj barem ozbiljno počelo razmišljati. Naime, zajednički pregled dionice naftovoda od Mirkovaca do Sotina, ali i „mjesta uboda“, odnosno još 1993. dodanog cjevovoda kojim se izvlačila nafta iz naftnih polja zapadnog Srijema, dogovoren je za sredinu travnja 1996.⁵⁸ Otkrile su se prve promjene u držanju krajinskih Srba.

Moguće je pretpostaviti da bi krajinski Srbi bili spremniji i na neki ustupak u vezi s naftnim poljem Đeletovci da su imali pod kontrolom jedinicu Medićeveih Škorpiona, koji se, čak i neovisno o stavu Srbije, nisu namjeravali lako odreći unosnog posla. Naime, nekoliko dana kasnije, 8. travnja 1996., zajednička delegacija odlučila je obaviti pripremni obilazak i naftnog polja Đeletovci. Hrvatski su predstavnici bez većih problema došli do Erduta, nakon čega su ih krajinski Srbi nastojali odvratiti od obilaska naftnog polja Đeletovci. Nakon upornog inzistiranja Vrkića i drugih („u slučaju nedo-

⁵⁵ VRH, Zapis sa press-konferencije održane 27. ožujka 1996.; VRH, Ministarstvo vanjskih poslova (MVP) / III Uprava za multilateralu, Br. OUN-03-04/96-NP, Bilješka o telefonskom razgovoru zamjenika MVP [ministra vanjskih poslova] dr. Ivana Šimonovića s Prijelaznim upraviteljem za hrvatsko Podunavlje generalom Jacquesom [Paulom] Kleinom od 2. travnja 1996.

⁵⁶ VRH, MVP / III Uprava za multilateralu, Br. OUN-04-04/96-NP, Bilješka o razgovoru g. Nevena Pelicarića iz OUN sa ing. Antom Čičin-Šainom, direktorom Jadranskog naftovoda (JANAF) od 4. travnja 1996.

⁵⁷ 20 godina, JANAF: Promemoria sa sastanka održanog na nadzornoj točki UNTAES-a na prijelazu Nemetin – Sarvaš od 03. 04. 1996., 42-43.

⁵⁸ 20 godina, JANAF: Bilješka sa sastanka održanog u Nemetinu 03. 04. 1996., 39.

laska u Đeletovce“, izjavio je, „moj dolazak nema nikakvog smisla“), dogovoreno je da se ipak obavi obilazak, ali bez izlaska iz automobila i ne dulje od pet minuta kod pojedinih stajališta. I uz prigodno „režiranje“ dijela obilaska, odnosno uskratu obilaska pojedinih lokacija, hrvatski predstavnici mogli su se uvjeriti da naftno polje i okolice čvrsto nadziru dobro naoružani pripadnici Škorpiona, ali i da se sirova nafta i dalje crpi.⁵⁹ Jednog od članova hrvatske delegacije sve je podsjetilo na zone pod potpunim nadzorom „privatnih mafijaških vojski“, tipičnih za neke države Južne Amerike, poput Kolumbije:

„Za vrijeme pokušaja obilaska naftnog polja Đeletovci morali smo stati na kontrolnoj točki koju je držala vojska? Ta vojska izgleda poput privatnih mafijaških vojski iz Južne Amerike (Kolumbia). Na zidanoj kući kontrolne točke koja je bila svježe uređena stajao je ćirilični natpis ‘Boca’. Škorpion im služi kao zaštitni znak. Komentar M. Nikolića [predstavnik NIS-a] bio je: ‘A to je Bocina grupa’. Nakon što su nas propustili do glavne zgrade, kolona vozila se pozaustavljena [sic!] [po zaustavljanju] našla okružena tom vojskom. Bili su naoružani sa UZI-ima, voze se u Mercedesu, obučeni u kvalitetne uniforme? Pri prolasku kroz razrušeno selo (Đeletovci?), prošli smo i uz njihovu vojarnu koja je opasana punim zidom višim od dva metra i svježe obojenom. Tako da i to pojačava moje mišljenje da se radi o privatnoj vojsci Južno Američkog tipa. Bilo nam je dozvoljeno približno pet minuta samo iz auta promatrati rezervoarski prostor, baklju koja je gorila na tom polju (Đeletovci), a potom smo istjerani iz tog prostora u njihovoj pratnji (privatna vojska).“⁶⁰

Jesu li predstavnici krajinskih Srba, očito nemoćni pred samovoljom Boccine jedinice, zapravo htjeli uvjeriti hrvatske članove delegacije u uzaludnost cjelokupnog pothvata? Zasigurno se suočavanje s pripadnicima paravojne jedinice moglo tako tumačiti. Ali, moguća je i drugačija pretpostavka: htjeli su stvoriti dojam o uzaludnosti. Tako Vrkić u izvještaju o obilasku donosi informaciju iz koje se može zaključiti da je u redovima krajinskih Srba započela diferencijacija na „pragmatično krilo“, ili grupaciju skloniju pregovorima sa Zagrebom, pa onda čak i integraciji, iako uz čitav niz uvjeta i „tvrdomlinijaše“, nespremne na bilo kakav dogovor.⁶¹ Ako se navedena pretpostavka uzme za

⁵⁹ VRH, Ured Privremene uprave za uspostavu hrvatske vlasti na području istočne Slavonije, Baranje i zapadnog Srijema (UPU) / INA-Industrija nafte d.d. / Naftaplin Zagreb, Predmet: Obilazak trase JANAF-a i razgovori sa srpskom stranom o radnjama koje treba obaviti prije njegova puštanja u rad od 10. travnja 1996.

⁶⁰ 20 godina, JANAF: Bilješka sa sastanka održanog u Erdutu 08. 04. 1996. od 9. travnja 1996., 44-45.

⁶¹ VRH, UPU / INA-Industrija nafte d.d. / Naftaplin Zagreb, Predmet: Obilazak trase JANAF-a i razgovori sa srpskom stranom o radnjama koje treba obaviti prije njegova puštanja u rad od 10. travnja 1996.

točnu, onda se doista može govoriti o potezu kojim su pripadnici „pragmatične“ struje nastojali prebaciti odgovornost na UNTAES kao o svojevrsnom katalizatoru koji će ishoditi veći stupanj ustupaka Zagreba. Bocini Škorpioni, do tada očito neosporni gospodari naftnih polja zapadnog Srijema, sada su postali ne više od običnog utega kojeg se, uz prikladnu cijenu, trebalo riješiti. Što je odgovaralo mnogima. Ne na posljednjem mjestu Srbiji, koja je s nestrpljenjem očekivala dopremu sirove nafte iz Hrvatske, i „pragmatičnoj“ grupaciji krajinskih Srba, koju je morala privući razina povlastica koje je nudio Zagreb.

To se, pak, gotovo idealno uklapalo u širu strategiju i Zagreba i UNTAES-a, koji su trebali učinkovit početak procesa mirne reintegracije. Doista, nakon obilaska hrvatski su predstavnici zaoštrili pristup: ne povlačeći ranije ponuđenu opskrbu naftnim derivatima i mineralnim gnojivima, sada su zatražili „međusobnu uvjetovanost“ puštanja u rad JANAF-ovog naftovoda i zaustavljanja proizvodnje sirove nafte na naftnim poljima zapadnog Srijema. Predstavnici UNTAES-a nisu se usprotivili.⁶² Novi pritisak počeo je davati nove rezultate. Oko sredine 1996., prema informacijama koje su Zagrebu prenijeli sami krajinski Srbi, najprije su vršene pripreme za zatvaranje naftnog polja, da bi 19. travnja 1996. do toga i došlo.⁶³ Zagreb je sa zadovoljstvom registrirao jačanje spremnosti krajinskih Srba za ponavljanje ponude o nastavku rada za radnike NIK-a, ali sada i mogućnosti primanja novih zaposlenika, ali u sklopu INAE.⁶⁴ Kako je zatvaranje naftnog polja Đeletovci dovelo do nestašice naftnih derivata na području prijelazne uprave, Klein je potkraj travnja 1996. predložio Zagrebu da se dovezu UN-ovim cisternama, što bi, kako je naveo, „bio dobar znak s hrvatske strane“. Klein je nastojao što prije ponovno pokrenuti proizvodnju u Đeletovcima i drugdje, kako bi naftom pokrenuo početak poljoprivredne proizvodnje, ali i kako bi ishodio masovno zaposlenje u INA-u. Spomenuo je broj od čak osam stotina ljudi „koji sada tamo [naftnim poljima zapadnog Srijema] rade“ i koji, onda, ne bi trebali izgubiti „radno mjesto“.⁶⁵ Podatci koje je iznio Klein upućuju na nedvosmislen zaključak: krajinski Srbi pristali su na „privilegije“ koje im je ponudio Zagreb.

U idućih desetak dana Zagreb i UNTAES nastavit će s politikom vršenja pritiska nuđenjem „gospodarskog mamca“. Početkom svibnja 1996. Vrkić je

⁶² VRH, UPU / INA-Industrija nafte d.d. / Naftaplin Zagreb, Predmet: Obilazak trase JANAF-a i razgovori sa srpskom stranom o radnjama koje treba obaviti prije njegova puštanja u rad od 10. travnja 1996.

⁶³ Ana Holjevac Tuković, *Proces mirne reintegracije Hrvatskog Podunavlja* (Zagreb, 2015), 126.

⁶⁴ VRH, UPU, Bilješka o sastanku g. Jacquesa Paula Kleina i g. Gerarda Fischera u veleposlanstvu SAD u Mađarskoj s predstavnicima veleposlanstva zemalja Kontaktne skupine od 29. travnja 1996.

⁶⁵ VRH, UPU, Bilješka br. 71 od 30. travnja 1996.

krajinskim Srbima prenio konačnu ponudu: za povrat INA-ine imovine, demilitarizaciju i pravo nesmetanog obilaska, mogli su računati na opskrbu naftnim derivatima, mineralnim gnojivima i zapošljavanje.⁶⁶ Nekoliko dana kasnije, 7. svibnja 1996., otvorena je dionica JANAF-ovog naftovoda, čime je počeo transport sirove nafte u Srbiju.⁶⁷ S druge strane, Klein je odlučio ponovno upozoriti Beograd na nužnost izvlačenja Škorpiona, i to „bez odlaganja“. Klein je, prema dojmu hrvatskih predstavnika, bio odlučan u namjeri da reintegraciju potakne gospodarskim mjerama, u prvom redu rješavanjem „problema nezaposlenosti“, a za što su mu „potrebne velike količine svježeg novca“. U tom smislu, bio je „osobito zainteresiran“ da se područje „preplavi naftnim derivatima“. Ako INA preuzme sve benzinske crpke, obećao je Zagrebu da će UNTAES preuzeti „neposrednu kontrolu“ nad naftnim poljem Đeletovci.⁶⁸ Nešto kasnije, Klein je Vrkiću potvrdio da je za kontrolu nad naftnim poljem Đeletovci spreman uporabiti silu.⁶⁹ Klein je osjetio da je uspjeh koji bi dao snažan zamah mirovnoj misiji nadohvat ruke.

Nakon posljednjeg upozorenja, Klein i UNTAES dali su Škorpionima još nekoliko dana za dobrovoljno izvlačenje. Milošević ih je prepustio sudbini, odgovorivši Kleinu da se radi o „paravojnoj jedinici nad kojom nema nadležnosti“, pa je 14. svibnja 1996. u popodnevnim satima provedena oružana intervencija mirovnih snaga. Mehanizirana bojna Jordanaca, uz podršku ukrajinske helikopterske jedinice i pod belgijskim zapovjedništvom, u svega nekoliko sati i nakon omanjeg sukoba zauzela je Đeletovce. Naftno polje najprije je okruženo tenkovima, a potom su Ukrajinci izveli zračni desant. Uvidjevši neminovnost poraza, Škorpioni su se ubrzo predali, da bi većinu potom jedinice UNTAES-a ispratili u Srbiju, dok su se neki odmetnuli.⁷⁰ Oružanu intervenciju izvele su jedinice mirovnih snaga koje su samo nekoliko mjeseci prije u hrvatskoj javnosti s pravom postale sinonim za neučinkovitost cjelokupne međunarodne zajednice. Posebno treba izdvojiti Jordance, koji su u istočnu Slavoniju došli nakon trogodišnjeg boravka u zapadnoj Slavoniji (operacije UNPROFOR i UNCRO), gdje su najprije promatrali kako krajinski Srbi učinkovito blokiraju provedbu svih mandatnih zadaća, da bi zatim svjedočili oružanoj operaciji hrvatskih snaga *Bljesak*. Jordanci su vjerojatno stoga

⁶⁶ 20 godina, VRH / UPU, Predmet: Mirna reintegracija Inine imovine u sustav Ine od 2. svibnja 1996., 61-62.

⁶⁷ 20 godina, 63.

⁶⁸ VRH, MVP / III Uprava za političku multilateralu, Br. OUN-05-05/96-NP, Bilješka o posjetu Vukovaru i razgovoru zamjenika ministra [vanjskih poslova] dr. Ivana Šimonovića s generalom Jacquesom Paulom Kleinom, Prijelaznim upraviteljem za hrvatsko Podunavlje od 10. svibnja 1996.

⁶⁹ Vrkić, *Istočno od zapada*, 74.

⁷⁰ Holjevac Tuković, *Proces*, 126-127; Mišin, *Erdutska krivulja*, 139-140.

imali i dodatni motiv prilikom operacije (pokazati da su dobri vojnici) jer su Đeletovci zorno svjedočili o njihovim stvarnim mogućnostima. Za njihovu je realizaciju ipak bio potreban drugačiji politički kontekst.

Tek je uspješno provedena operacija zauzimanja naftnog polja Đeletovci predstavljala početni zamah toliko potreban mirovnoj operaciji, odnosno cjelokupnom procesu mirne reintegracije. S jedne strane, pokazala je da Srbija neće vojno intervenirati, a s druge, Zagreb je mogao u UNTAES-u, a nakon tolikih razočaranja u prijašnje operacije, prepoznati do tada izostalu učinkovitost. Klein je prepoznao važnost trenutka. Nakon operacije poručio je hrvatskom predsjedniku Franji Tuđmanu da mu „poklanja“ Đeletovce.⁷¹

Tuđman je vjerojatno razumio poruku; nije se radilo o običnom poklonu. Jer, Klein je istovremeno, i zasigurno ne samo u šali, upitao Vrkića je li donio „novac da se dogovorimo o Đeletovcima“.⁷² Dakle, sada je Zagreb trebao ispuniti svoj dio pogodbe. Naime, naftno polje Đeletovci bilo je, usprkos djelovanju odmetničkih skupina Škorpiona, pod kontrolom UNTAES-a, ali istovremeno još uvijek nedostupno hrvatskim vlastima. S jedne strane, područje je trebalo razminirati. Prema prvim procjenama stručnjaka UNTAES-a, razminiranje se moglo završiti do početka kolovoza 1996. godine.⁷³ No, to se ionako moglo očekivati. Većim problemom za Zagreb pokazalo se to što je UNTAES počeo dosljedno inzistirati na brzom ispunjavanju obećanja krajinskim Srbima, ali i više od toga. Prema Vrkiću, UNTAES je počeo nadzor nad naftnim poljem koristiti kao ulog u novoj igri pogađanja. UNTAES, zapisao je, „želi iskoristiti priliku“: krajinski Srbi zatražili su da NIK preuzme nadzor nad naftnim poljem, pa kako je bilo jasno da Zagreb neće pristati na takav ustupak, otvorila se prilika za iznuđivanje novog, što će opet pozitivno djelovati na ugled UNTAES-a u očima krajinskih Srba.⁷⁴ Već krajem svibnja 1996. UNTAES je od Vlade zatražio iznos od 2 milijuna njemačkih maraka mjesečno, u svrhu „financijskog osiguranja“ instalacija, a vjerojatno barem dijelom u svrhu pokrića vlastitih troškova. U red sličnih ulazi i zahtjev Kleinovog zamjenika Gerarda Fischera, prema kojem bi upravljanje naftnim poljima trebalo prepustiti nekoj „stranoj kompaniji“.⁷⁵ Potonji zahtjev je odbijen.

Tijekom srpnja 1996. UNTAES je, sada suočen s negativnim učinkom pretjeranog uvažavanja zahtjeva krajinskih Srba, zaključio kako je ipak najbolje osigurati ulazak INA-e u posjed naftnog polja Đeletovci jer će se time

⁷¹ Vrkić, *Istočno od zapada*, 78-79.

⁷² Vrkić, *Istočno od zapada*, 78.

⁷³ VRH, UPU, Zapovjedništvo UNTAES-a Vukovar, Br. FO/341, Zapisnik sa sastanka od 13. srpnja 1996.

⁷⁴ Vrkić, *Istočno od zapada*, 99-101.

⁷⁵ *20 godina*, 64, 95.

pokrenuti proizvodnja pa će i konkretni gospodarski učinci za civilno stanovništvo biti brži. Nakon više od četiri godine, 17. kolovoza 1996., radnici INA-e ušli su u naftno polje, a sljedećeg dana započelo je crpljenje sirove nafte.⁷⁶ Očekivano, do toga je došlo u kontekstu sustava vezane trgovine, kojom je moderirao UNTAES: naftno polje vraćeno je INA-i, koja će ujedno preuzeti i kontrolu nad svim benzinskim crpkama na području prijelazne uprave na kojima će se prodavati naftni derivati po povlaštenim cijenama, a zaposlit će i oko 550 radnika NIK-a. UNTAES-u će od buduće dobiti biti isplaćeno 6 milijuna kuna, za „administrativne troškove“.⁷⁷ U prosincu 1996. Tuđman je obišao Đeletovce, čime je i na simboličnoj razini završen proces reintegracije naftnih polja zapadnog Srijema.⁷⁸ Naravno, simbolika je krila svu složenost cjelokupnog procesa, ali u kontekstu nesumnjivog uspjeha mirovne operacije koji je bio u skladu s očekivanjima Zagreba o prvom ulasku hrvatskih vlasti na područje prijelazne uprave, nitko ju nije previše spominjao.

Zaključna razmatranja: naftna polja zapadnog Srijema između čuvanja mira i nametanja mira

Odnos mirovnih snaga UN-a prema nedopuštenoj eksploataciji sirove nafte s naftnih polja zapadnog Srijema može se promatrati u dva vidno odvojena razdoblja. Tijekom prvog, odnosno u vrijeme provedbe operacija UNPROFOR i UNCRO, mirovne snage bile su običan promatrač krađe. Takav stav proizlazio je iz naravi mirovnih operacija unutar kojih su djelovali, odnosno iz ovlasti za vrlo ograničenu uporabu sile (samo u samoobrani), karakterističnih za operacije čuvanja mira. U tom smislu, sprječavanje vršenja mandatnih zadaća, poput očuvanja prirodnih i drugih bogatstava (unutar konteksta stabilizacije stanja na području sektora), očito nije ulazilo u red onih pojavnosti koje bi uvjetovale primjenu sile. Ishod svega nije bilo teško predvidjeti: analogno događanjima drugdje u Hrvatskoj, krajinski Srbi ubrzo su uvidjeli da mirovne snage nisu čimbenik koji bi ih mogao natjerati na poštivanje preuzetih obveza pa su, dopuštajući njihov daljnji ostanak, zapravo nastavili djelovati kao i ranije, odnosno u cilju trajnog izdvajanja okupiranih područja. Stanje mrtve točke u kojoj su se našle mirovne snage i nastavak politike secesije približavali su Zagreb oružanoj intervenciji, a time i propasti mirovnog posredovanja UN-a u Hrvatskoj.

Budući da Zagreb nije namjeravao oružanom intervencijom povratiti hrvatsko Podunavlje, a u kontekstu promijenjenih vojno-političkih okolnosti početkom druge polovice 1995., Vijeće sigurnosti je potkraj iste godine dobilo

⁷⁶ 20 godina, 83.

⁷⁷ Holjevac Tuković, *Proces*, 128-129.

⁷⁸ 20 godina, 6.

priliku za novu intervenciju. Koncept za koji se odlučilo bila je mirovna operacija tranzicijskog tipa (UNTAES). Operacija je počivala na detaljnom mirovnom sporazumu koji je unutar ograničenog razdoblja trebao dovesti do povratka hrvatskih vlasti na područje prijelazne uprave (ili nekadašnje zaštićene zone) te uspostave raznolikih mehanizama zaštite posebnih prava za srpsku manjinu. Upravitelj operacije, što je vjerojatno najtočniji naziv za njezinog voditelja, osmišljavao je praktičnu izvedbu i nadzor provedbe brojnih mjera usmjerenih k povratku organiziranog i u mnogočemu međusobno uvjetovanog stanja suživota na području prijelazne uprave. Unutar složenog procesa uvjeravanja krajinskih Srba u ostanak u okviru hrvatske države i ublažavanja strahova Zagreba od eventualnog nastanka nove regionalno-političke autonomije za dojučerašnje ratne protivnike, upravitelj se uglavnom koristio metodama iznuđivanja ustupaka i delikatnog balansiranja između dviju strana. Konačan ishod dao mu je za pravo: u siječnju 1998. ugašena je prijelazna uprava UN-a, manjinsko stanovništvo uglavnom se suglasilo sa statusom građana Hrvatske, a područje zbog kojeg je 1991. došlo do sukoba integrirano je u hrvatski ustavno-pravni poredak.

Da bi to ostvarilo, Vijeće sigurnosti nije se odlučilo za operaciju namećanja mira, poput one u Perzijskom zaljevu. Naprotiv, rabilo je sličan instrumentarij o kojem se toliko pričalo u razdoblju 1992.-1995.: istovjetne mirovne snage sada su provedbom gospodarskih, prometnih, socijalnih, sigurnosnih, pravnih i, ne najmanje važno, političkih mjera, uspjele uspostaviti uvjete za trajni mir. Ali, pri ostvarivanju navedenoga prvi puta su posegnule za činom primjene oružane sile usmjerenim k ostvarivanju mandatne zadaće. Kada je u svibnju 1996. general Jacques Paul Klein naredio podređenim postrojbama da uspostave nadzor nad naftnim poljem Đeletovci, uspio je stvoriti temelje za konačni uspjeh. Kratkotrajnom intervencijom, koja nije ciljala na uspostavu kontrole nad cjelokupnim područjem prijelazne uprave (odnosno, namećanju mirovnog rješenja), nego na realizaciju usuglašenog prvog koraka u provedbi mirovne operacije (odnosno, ispunjenje jedne mandatne zadaće), postigao je presudno važnu početnu pobjedu: Zagrebu je pokazao odlučnost međunarodne zajednice da ispuni preuzete obveze, tj. uvjerio ga je da nova mirovna operacija nije sinonim za raniju neučinkovitost, a krajinskim Srbima i Beogradu pokazao je da se neće tolerirati ponavljanje politike odugovlačenja, tj. da je konačna pripadnost spornog područja, i to u relativno kratkom roku, moguća jedino unutar hrvatskog državnog okvira. Đeletovci su, stoga, bili presedan u dotadašnjoj praksi mirovnog posredovanja UN-a u Hrvatskoj.

Summary

JANUS AND THE BLUE HELMET: THE OILFIELDS OF WESTERN SYRMIA AND THE PEACEKEEPING OPERATIONS OF THE UNITED NATIONS 1992-1998

In this paper the author analyses occurrences connected with the oilfields of western Syrmia (with special emphasis on the oilfield in Đeletovci) based on archival material, the periodicals of the time and relevant literature in the context of the implementation of the three peacekeeping operations of the United Nations in Croatia (UNPROFOR, UNCRO and UNTAES). Bearing the decisive strategic importance of oilfields of western Syrmia in mind, the author has come to the conclusion that the peacekeeping forces, even within the limitations of traditional peacekeeping operations (UNPROFOR and UNCRO) failed to prevent oil theft by an active approach. By doing so they encouraged the Krajina Serbs in their policy of obstructing the peacekeeping operations. However, a more active role of the peacekeeping forces, albeit in altered circumstances, occurred at the beginning of the UNTAES operation, which was the moment when the later success of the peaceful reintegration of the Croatian Danube River Basin was set out.

Keywords: Croatian war of independence, Western Syrmia, oil fields, Đeletovci (village), UNPROFOR, UNCRO, UNTAES

(Translated by Mica Orban Kljajić)

Kontakt autora:

izv. prof. dr. sc. Ivica Miškulin, Hrvatsko katoličko sveučilište, Ilica 242, Zagreb
e-mail: ivica.miskulin@unicath.hr

